प्रवेश सं० ५५९८ विषय: वेद: क्रम सं० ५२

नाम कातीय सूत्रानुसारिणी श्राद्धपद्धती: ग्रन्थकार भाधीराम:

पत्र सं० ३-४, ६-७, ९-१०, १६-१८, २०-२३

श्लोक सं० अक्षर सं० (पंक्तौ) ४१ पंक्ति सं० (पृष्ठे) १०

आकार: १०.५x४.५" लिपि: दे.ना. आधार: काग.

वि० विवरणम् अपू०

002418

प्रा० (२१६१)

पी० एस० यू० पा०—११ एस० सी० ई०—१९५९—५० ०००

Indira Gandhi National Centre for the Arts

यपरिधाय कुशेनवाम्यवेष्टितग्राह्यदेशमागत्योपविश्यस्वगोत्रजेनाहिमेनद्विजानाम्पुंगोमयोपलि
प्तभूमौ मन्त्रस्तु पवित्रपाणिरासीनमेतत्कोपारम्यस्तपीठसमीपे पित्रादि त्रिपुरिवैश्वदेवद्विजपूर्वाभिमुखोऽन्ते
वेशयेत्। स्वयमप्युदङ्मुखोपविश्य स्वागतं पृच्छेत्॥ एवमेव तस्योत्तरतः पूर्वाभिमुखोपविष्टं द्वितीयमातामे
हादिसंबंधिवैश्वदेवद्विजस्य स्वागतं पृच्छेत्॥ ततोऽपसव्यो भूत्वा दक्षिणामुखः ... ब्राह्मणान् सर्वोदिशि
स्वासनसम... तत् ... पित्रादिब्राह्मणेभ्यः स्वागतं पृच्छेत्॥ एवमेव ततः पूर्वस्थितमातामहादिब्राह्म
णे च स्वागतं पृच्छेत्॥ सुस्वागतमिति ते ब्रूयुः॥ स्वस्वासने ... उपवेश्य स्वयमपु
पविशेत्॥ तत उदङ्मुख उपवीती पित्रादिसंबंधिवैश्वदेवद्विजपादप्रक्षालनं ... पुनर्मर्दपा
त्रं गृहीत्वा ... गंधपुष्पाभ्यामर्चयित्वा॥ विश्वेदेवा एतद्वः पाद्यं ... नम इति पादयोः पातयेद् ...
धात्॥ एवमेव मातामहादिसंबंधिवैश्वदेवद्विजस्य पादप्रक्षालनं ... चकुर्यात्॥ ततः
तापसव्यो दक्षिणामुखः। पित्रादित्रयसंबंधिद्विजपादप्र क्षालनं ... गंधपुष्पाभ्या

श्रा-वि- ३

मर्च्चयित्वा। एवं पात्रार्घ्यं दत्वा। अर्घ्योदकपूर्वकं जलं दद्यात्। एवमेव मातामहादिभ्यः संबंधिद्विजायोपधा-
रयेत्॥ ततो मंडलाद्बहिर्ब्राह्मणानाचम्य स्वयमपि सव्यो भूत्वाऽऽचामेत्। ततः श्राद्धदेशस्यापि तरर्थीया
म्नुत्तरं भूमौ पित्रादिसंबंधिभ्यो देवेभ्यः कुशप्रथममवेश्य देवासने। पित्रादिसंबंधिभ्यो देवद्विजेभ्यस्तिणाह
सं गृहीत्वा रस्माआसनमास्यतामिति तं पूर्वाभिमुखमुपवेशयेत्। तस्माद्दक्षिणासने मातामहादिसं-
बंधिदेवद्विजं तथैवोपवेशयेत्॥ ततः स्वतः पसव्यो दक्षिणामुखः प्रथमे पश्चिमदिक्स्थद्वि-
णाग्रास्तृतकुशत्रयासने उदङ्मुखं पित्रादिसंबंधिद्विजमुपवेश्य तत्सव्यकुशत्रयास्तृतासने। तथै-
व मातामहादिसंबंधिद्विजमुपवेशयेत्। ब्राह्मणाः स्वामेदितिलोत्तरक्रमेण पित्रादिमातामहादिसं-
बंधिभ्यो देवद्विजस्थाने कुशाद्वयपद्वयस्तरणि कोग्रव्यवर्जवडकपं। पित्रादिमातामहादिद्विजस्थाने पश्चिम
पूर्वक्रमेण कुशत्रय... त्रयस्तृतकुशावटद्वयं संस्थाप्यते। तत्रैवावेश्य दैविकमिति पंचमपद्दे। देवस्थाने राम ३
णासनेकुशबटुइपासनरोपवठनिःकुशोदककारयेति विशेषः। आसनमपि पूर्ववत्। निमंत्रणादिपदार्थोस्वर-

पात्रश्राद्धे न भवंतीति मेधातिथिः। अतएव पात्रकश्राद्धप्रदत्तोपासनेन नाघेवपदार्थास्ते लिंगिताः॥ त-
तः सव्येन देवद्विजासनसमीपे अपसव्येन पित्रादिमातामहासनसमीपे तिलकैस्तिलैन श्राद्धसमाप्ति-
पर्यंतं स्थायिनो दीपान् स्थापयेत्। उदीपान्याज्ञान्लोतोरसाः। ततः कर्मपात्रं कुर्यात्॥ तद्यथा॥ स्वयं
कृत्वा पूर्वाभिमुखो मातामहादिब्राह्मणस्याग्रे स्ववामभागे भूमौ कुशानेकं पवित्रं स्थापयेत्॥ तदुपरि
ताम्रपात्रं स्थापयेत्। तस्मिन्पात्रे जलं श्राद्धपर्याप्तं तत्पत्र प्रतिप्पयद्देवादेवहेडनं देवासमचक्रमावयेत्। अग्नि-
र्मातस्मादेनसो विष्णुर्भवतंहसः १ परिदिवायदिनक्रमेनाऽंस्विचक्रमावयेत्। वायुर्मा तस्मादेनसो
विष्णुरनुवतंहसः ।२॥ परिजाग्रदसितसमेनाऽंसिचक्रमास्वयं नैवमात्मतस्मादेनसो विष्णुर्भवतं
हसः इति त्रिभिर्मंत्रैस्तज्जलमभिमंत्रयेत्॥ तत्र यवतिलगंधपुष्पकुशांस्तंसोपरि निवेत्। ततउत्तानाम्भा-
पापंहिंसापात्रं स्पृष्ट्वा कर्मपात्रं संपन्नमिति ब्राह्मणान्पृच्छेत्॥ सुसंपन्नमिति ते ब्रूयुरिति शिष्टाचारः॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा·वि
४

अतः परं यज्जलं कार्यं तत्सर्वमनेनैव जलेन कर्तव्यं ॥ तत्तस्मान्नेनैवाचमनं कुर्यात् ॥ ततः श्राद्धा
रंभाय पाद्यानां [illegible] स्वपितॄन्मनसा ध्यात्वा ॥ ततः श्राद्धं समारभे इति पठित्वा गया
दिस्मरणं कुर्यात् ॥ ततो दिग्बंधनं कुर्यात् ॥ तद्यथा ॥ वामहस्ते [illegible] सर्षपान् गृहीत्वा ॥ ततो दक्षिणहस्तेन
गृहीत्वा [illegible] पूर्वादिदिक्षु समागमं मंत्रैः प्रक्षिपेत् ॥ तन्मंत्रा यथा ॥ अग्निष्वात्ताः पितृगणाः प्राचीं
रक्षंतु मे दिशं ॥ इति पूर्वे प्रक्षिपेत् ॥ तथा बर्हिषदः पांतु याम्यां ये पितरः स्थिताः ॥ इति दक्षिणदिशि ॥ प्रतीची
माज्यपाः पांतु इति पश्चिमे ॥ उदीचीमपि सोमपाः ॥ इति उत्तरे ॥ ऊर्ध्वं तथार्यमा [illegible] कव्यवाडनलो
ऽधः ॥ इत्यधस्तात् ॥ रक्षोभूतपिशाचेभ्यस्तथैवासुरदोषतः ॥ सर्वतश्चाधिपस्तेषां यमो रक्षां करोतु मे ॥ इति
पश्चात् [illegible] सर्वदिशि सर्षपान् प्रक्षिपेत् ॥ उदकोपस्पर्शः ॥ इति दिग्बंधनं ॥ ततो दक्षिणाकृतो [illegible] एम
सर्वं [illegible] सर्वे [illegible] ततो [illegible] यथा [illegible] ४

मस्तु ॥ इति [illegible] आसनं वामभागे दद्यात् ॥ ततो यज्ञोपवीती उदङ्मुखो भूत्वा विश्वान्देवानावाहयिष्ये इति पृष्ट्वा
त ॥ आवाहयेति विश्वे [illegible] ॥ ततो निरंतरं [illegible] विश्वेदेवान् [illegible] दक्षिणहस्तेन गृहीत्वा ॥ द्विजानाम
[illegible] विश्वेदेवास आगत शृणुता म इमं हवं ॥ एदं बर्हिर्निषीदत ॥ इति मंत्रेण विश्वेदेवा
नावाहयेत् ॥ [illegible] विश्वेदेवाः शृणुतेमं हवं मे ये अंतरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ ॥ ये अग्नि
जिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वं ॥ इति जपेत् ॥ आगच्छंतु महाभागा विश्वेदेवा महा
बलाः ॥ ये यत्र विहिता श्राद्धे सावधाना भवंतु ते ॥ इति श्लोकं च पठेत् ॥ ततो [illegible] तिला
विकिरणमिति [illegible] ततो [illegible] दक्षिणामुखः पितॄनह
मावाहयिष्ये इति पित्रादि [illegible] आवाहय इति तेनानुज्ञातः पित्रादिद्विजदक्षिण
हस्ते [illegible] गृहीत्वा [illegible] उशंतस्त्वा निधीमह्युशंतः समिधीमहि ॥ उशन्नुशत आवह
पितॄन्हविषे अत्तवे ॥ इति पितॄनावाह्य [illegible] ॥ इति तिलान् [illegible]

नतेवं

श्र॰ वि॰ ६ कीर्यउदकं स्पृष्ट्वा आ [illegible] सोप्या मेध्यवान्नाः प्राश्रिभिर्देवपानैः। अग्निष्वात्तलधपाम हंतो
धिपुर्वं तस्मान्नद्वतिज [illegible] पमवाः मंत्रिताः पूर्वं मितते मातामहगाः। आश्रितपितृकार्ये पुमा
वधानामवंतते॥ इति [illegible] कंपपुष्ट [illegible] हत [illegible] पूदा नानेदा ठमौ कृत्वा वषिहितवचनवाणि
रिकं [illegible] म्प्यमनं॥ ततः सकुं हुत्वा पातितदक्षिणजानुः स्रुवः वैश्वदेवार्घपात्रद्वयं पूर्वाग्रे द्वे पवित्रे
तस्मीधृत्वा ॐ शन्नोदेवीरभिष्टय आपो भवंतु पीतये। शंयोरभिस्रवंतु नः। इति मंत्रेण पञ्च रेवती यवं मं
त्राहृत्वा पात्रद्वयमध्ये जले प्रक्षिप्य यवोसि यवया देवो [illegible] इति तिलवमंत्रे गापुलेकं मंत्राध
त्वा पवा आहिष्वा [illegible] गंधपुष्पाणि प्रक्षिपेत्। ततोऽपसव्येन [illegible] संस्थेषु पित्रादिपात्रत्रये
पुश्रतेकं आत्रित्रीणि पवित्राणि दक्षिणाग्राणि धृत्वा। [illegible] संस्थेषु मातामहादि
पात्रेषु त्रीणि त्रीणि पवित्राणि धृत्वा शन्नोदेवी [illegible] मंत्राहृत्वा षट्पात्रेषु पितृपात्रक्रमे ६
णोपितृतीर्थेन जलं प्रक्षिप्य। तिलोसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः। प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄंल्लो

कान्प्रीणाहि नः स्वाहेति मंत्रावृत्त्या तिलान्प्रक्षिप्य गंधपुष्पाणि तूष्णीं प्रक्षिपेत्। ततउपवीती उदङ्मुखः
पातितदक्षिणजानुः पित्रादिसंबंधि वैश्वदेवार्घपात्रस्थपवित्रे तत्संबंधि वैश्वदेवद्विजदक्षिणकरे द्विजा
भावे कुशवटोः पवित्रं न्यादक्षिणहस्तेनार्घपात्रमादाय सव्यामहस्तेन निधाय दक्षिणहस्तेनार्घं
पापादिरमान्प्रापः पयसा संवसृजुर्यो आतसिक्ता उत पार्थिवीर्याः। हिरण्यवर्णा यज्ञियास्तान आपः
शिवाः संस्योनाः सुहवा भवंत्विति पठित्वा ॐ अद्य पूर्वोक्तगोत्राणामस्मत्पितृपितामहप्रपितामहानां
नाममुकामुकशर्मणां वसुरुद्रादित्यस्वरूपाणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एष वो हस्तार्घो नमः
इति वदन्नर्घं द्विजकरस्थपवित्रोपरि तदर्घजलं दत्त्वा पात्रं भूमौ स्वस्थाने निधाय द्विजकरस्थपवित्रं
द्विजेन तस्मिन्नर्घपात्रे निरध्यात्। एवमेव मातामहादिसंबंधिवैश्वदेवद्विजायार्घं दद्यात्। ततोऽपस
व्येन उद्गं पश्चिमामुखः पातितवामजानुः पितृसंबंधि पात्रस्थपवित्रं पवित्रादिसंबंधिद्विजकरे दत्त्वा
वामहस्तेन पात्रं कृत्वा दक्षिणहस्तेनाघार्थः पादिव्याः इति मंत्रं पठित्वा अमुकगोत्रास्मत्पितरमुकशर्म

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्र· वि·
१
पृथ्कू

नवक्रकुपूपघते॥ह्रीं॥क्षः इत्युक्त्वा पितृतीर्थेन जलं द्विजकरस्य पवित्रोपरि दत्त्वा पाद्यार्घ्यपूर्वकं स्वर्णपात्रे कु
पोत॥एवं पितामहप्रपितामहयोरप्यर्थं तस्मिन्नेव द्विजहस्ते दद्यात्॥ततएवमेव मातामहादित्रयसंबंधिद्विजाय
श्रास्वर्णहस्तेर्घ्यार्घं दद्यात्॥ततो हस्तप्रमातामहपात्रस्थानि पवित्राणि प्रमातामहपात्रे॥तानि मातामह
हपात्रे॥तानि प्रपितामहपात्रे॥तानि पितामहपात्रे॥तानि पितृपात्रे निधाय॥पितृभ्यः स्थानमसीत्युक्त्वा
तत्पितृपात्रमेकमेव देवत्रासनरापितृआसनस्योपरि मध्ये न्युब्जं कोणेनान्युब्जं कुर्यात्॥तदुपरि त्रीन् कुशान्निद
ध्यात्॥एतेषां कुशानां स्वधावचनीयाः इति संज्ञा ज्ञेया॥तत्पात्रे रक्षिणादानपर्यंतं नोद्धरेत्तत्काले वपेत्॥
श्वमातामहपूर्वं पात्राणि गमनागमनव्यतिरिक्तस्थले स्थापनीयानि॥ततः सर्वं कृत्वा॥गंधादिकं पात्रद्व
यं निधाय तत्पात्रद्वयं क्रमेण पित्रादिमातामहादिसंबंधिब्राह्मणयोरग्रे निधाय प्रथमपात्रे पितामहस्तं लाव वि
त्वा दक्षिणहस्ते पवकुशजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकश
र्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवाः एतानि गंधपुष्पधूपदीपताम्बूलयज्ञोपवीतवासांसि वो नमः इति राम
१

सम्भूटमस्य पांसुरे इति मंत्रं पठित्वा ॐ विष्णो हव्यमिदं रक्षस्वेति वोक्त्वा वामहस्ते तथैव पात्र
लग्नं स्थापयित्वा दक्षिणहस्तेनाद्विजस्यानिर्द्वक्तदक्षिणांगुष्ठं द्विजाभावे स्वस्यैवांगुष्ठं॥इदमन्नमिति
त्रे॥इमा आप इति जले॥इदमाज्यमिति घृते॥इदं हविरिति व्यंजनान्नेनावपेत्॥ततोन्नमनोत्सर्गं पयते द्वि
जानस्पृशेयुः॥ततोपवकुशजलान्यादाय ॐ अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुका
मुकशर्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एतदन्नं सोपकरणमुपनीतं उपनेष्यमाणं वो नमः इति
सयवकुशजलं द्विजवामभागे पत्रावल्यां निधाय भूमौ प्रतिपेत्॥एवमेव मातामहादिसंबंधिवैश्वदेवान
न्नमपि पात्रालंभनादि कृत्वा उत्सृजेत्॥ततोपसव्यं कृत्वा॥पातितजानुर्मातुरुमौ हस्तौ न्युब्जौ दत्त्वा
वामहस्ते दक्षिणहस्तोपरि स्थलो भाव्यानुज्ञां प्रोहस्ता व्योपवित्रादि पात्रमालभ्य॥पृथिवीतेपात्रमि
ति मंत्रे इदं विष्णुरिति मंत्रं च पठित्वा विष्णो कव्यमिदं रक्षस्वेत्युक्त्वा वामहस्तेन पात्रालंभनं दृढ
क्षिणहस्तेन पात्रे द्विजदक्षिणांगुष्ठं॥द्विजाभावे स्वस्यैवांगुष्ठं मन्त्रादि पूर्ववत्कृत्वा पात्रं प्रदक्षिणं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्र· वि·
७
९ थकू

नववृक्षरूपसपर्तेः इवीं १ मकः रसत्कापितत तीर्थेन जलं द्विजकरस्य पवित्रोपरि दत्वा पवित्राणि पूर्ववदर्घपात्रे कु
र्यात् । एवं पितामह प्रपितामहयोरप्यर्घं तस्मिन्नेव द्विजहस्ते दद्यात् । ततएवमेव मातामहादित्रयस्य वैश्वदेविद्विजाय
आसनं दत्वा हस्ते दद्यात् । ततो द्वितीयमातामहपात्रस्थानि पवित्राणि प्रमातामहपात्रे । तानि मातामह
पात्रे । तानि प्रपितामहपात्रे । तानि पितामहपात्रे । तानि पितृपात्रे निधाय पितृभ्यः स्थानमसीत्युक्त्वा
तत्पितृपात्रमेकमेवं देवब्राह्मणापितृब्राह्मणयोर्मध्ये नैर्ऋत्यकोणे न्युब्जं कुर्यात् । तदुपरि त्रीन्कुशान्निद
ध्यात् । एतेषां कुशानां स्वधावाचनीयाः इति संज्ञा ज्ञेया । तस्मात्तं रक्षणादानपर्यन्तं नोत्थापयेत् ।
अस्मात्पूर्वं पात्राणि गमनागमन अतिरिक्तस्थले स्थापनीयानि । ततः सव्यं कृत्वा गंधादिकं पात्रद्व
येनिधाय तत्पात्रद्वयं क्रमेणापित्रादिमातामहादिसंबंधिब्राह्मणयोरग्रे निधाय प्रथमपात्रेणामहस्तं लापवि
त्वा दक्षिणहस्ते पवित्रकुशजलान्यादाय अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुकामुकश
र्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवाः एतानि गंधपुष्पधूपदीपताम्बूलयज्ञोपवीतवासांसि वो नमः इति एम
७

समूत्मस्य पाणौ पूरयेदिति मंत्रद्वयं पठित्वा अंविष्णोहव्यं रक्षस्वेति वोत्का ब्राह्मणहस्ते तथैव पात्र
लग्नं स्थापयित्वा दक्षिणहस्तेन द्विजस्य निर्नखं दक्षिणांगुष्ठं द्विजाभावे स्वस्यैवांगुष्ठं । इदमन्नमिति
त्रे । इमा आप इति जले । इदमाज्यमिति घृते ॥ इदं हविरिति तिल न्नेत्वा पयेत ॥ तदन्नमन्त्रोत्सर्गं पयेत् द्वि
जानस्य श्रेष्ठः ॥ ततो पवित्रकुशजलान्यादाय अद्यामुकगोत्राणां पितृपितामहप्रपितामहानाममुका
मुकशर्मणां पार्वणश्राद्धसंबंधिनो विश्वेदेवा एतदन्नं सोपकरणमुपनीतं उपनेष्यमाणं वो नमः इति
सपवित्रकुशजलं द्विजवामभागे पत्रालाभे निधीमभौ प्रतिपेत । एवमेव मातामहादिसंबंधिवैश्वदेवा
न्नमपि पात्रालंभनादिदत्वा उत्सृजेत् ॥ ततोपसव्यं कृत्वा पातितजानुदक्षिणं हस्तो मुखो भूत्वा
णामहस्तं दक्षिणहस्तोपरि कृत्वा भाग्यं न्युब्जाभ्यां हस्ताभ्यां पित्रादिपात्रमालभ्य पृथ्वी ते पात्रमि
ति मंत्रं इदं विष्णुरिति मंत्रं च पठित्वा विष्णो कव्यं रक्षस्वेति वोत्का वामहस्तेन पत्रालंभनं तत्पुनः दद
क्षिणहस्तेनापि अंगुष्ठं द्विजदक्षिणांगुष्ठं ॥ द्विजाभावे स्वस्यैवांगुष्ठं मन्त्रादिपूर्ववत्कृत्वा पित्ला अप्रदक्षिणा·

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रा॰ वि॰
६

अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति तिलान्विकीर्य। जलं स्पृष्ट्वा॥ दक्षिणाभिमुखः कुशत्रयतिलज
लान्यादाय ॐ अद्यास्मत्पितृपितामहप्रपितामहाः अमुकामुकशर्माणः अमुकगोत्राः वसुरुद्रा
दित्यस्वरूपाः एतदन्नं सोपकरणमुपनीतमुपनेष्यमाणं ब्राह्मणभोजनतृप्तिपर्यन्तं स्वधाविभज
पुष्पं स्वधा नमः इति नारिकेलं द्विजदक्षिणभागे पात्राणीसं निधाय भूमौ प्रक्षिपेत्। एवमेव मातामहा
दिभ्योऽपि पात्रालंभनादि कृत्वान्नमुत्सृजेत्। ततश्चापोशानदानाय ब्राह्मणानाचामयेत्। ततः सर्वे
दिभ्योऽपि पात्रालंभनादि कृत्वान्नमुत्सृजेत्। ततश्चापोशानदानाय ब्राह्मणानाचामयेत्॥ ततः सर्वे
न देवाद्विजहस्ते। अपोशानेच्छया जलं दत्वा। अपसव्येन पित्रादि मातामहादि ब्राह्मणायोपवि
त्तेभ्यः पोशानेच्छया जलं दद्यात्। ततो मृतं जुषध्वमिति भोजनार्थमाज्ञां दद्यात्॥ ततो ब्राह्मणाः
यत्किंचिदवशिष्टं तत्सर्वमरोचमानमपि यथाशक्ति भक्षयेयुः। ततः श्राद्धकर्ता अन्नं विप्रेभ्यः
यद्धस्ता॰ अन्नहीनं क्रियाहीनं विधिहीनं च यद्भवेत्॥ तत्सर्वमच्छिद्रमस्त्विति पठित्वा। स्वाहेति कां
सप्तव्याहृतीः त्रिर्जपित्वा॥ रक्षोघ्नीः स्तम्भ षष्ठानगीति पंचऋचः॥ पितृमंत्रानुदीरतेत्यादि त्रयोदश॥

पुरुषसूक्तं संज्ञकं सहस्रशीर्षेति षोडशमंत्रात्मकं अप्रतिरथसंज्ञकं आशुः शिशान इत्यादि द्वादशमंत्रा
त्मकं पठित्वा अन्यान्यपि पठित्वा गीताद्यन्ते वेदादीनि वेदमंत्राणि पुराणोक्तस्तोत्राणि च पठेत्। तत्सर्वेष
या। सर्वं क्षत्रजः प्रसिसिन्न एवं वीणा हिराजे वा महाभाँश। इमेन। तद्यीमनुप्रसितिं दूणानो स्त्रा सितिर्यारु
पा। स्वस्थ षपाजः प्रसितिं न एवं वीपाहि राजेव। समवा रक्षा इमेन। तृष्वीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तासि विध्य रक्ष
सस्तपिष्ठैः १ तव भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूंष्यग्ने जुह्वा पतंगानसंदितो
विसृज विष्वगुल्काः २ प्रति स्पशो विसृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो दूरे अघशंसो
यो अन्त्यग्ने माकिष्टे व्यथिरादधर्षीत्। ३ उदग्ने तिष्ठ प्रत्या तनुष्व न्यमित्राँ ओषतात्तिग्महेते। यो नो अ
रातिं समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्। ४ ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्ने
। अवस्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्रमृणीहि शत्रून्। ५ इति रक्षोघ्नीः॥ उदीरतामवर उत्पर
स उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः। असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु॥ १ अंगिरसो नः पि
तरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ २ छू॰

छपि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ऋ॰ पि॰ १०

येनः पूर्वे पितरः सोम्यासो नूहिरे सोमपीथं वसिष्ठाः। तेभिर्यमः संरराणो हवींष्युशन्नुशद्भिः प्र ३
तिकाममत्तु ३ त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा त्वं रजिष्ठमनु नेषि पंथां। तव प्रणीती पितरो न इंदो दे
वेषु रत्नमभजंत धीराः ४ त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः। वन्वन्नवातः प
रिधीं१ रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा नः ५ त्वं सोम पितृभिः संविदानो नु द्यावापृथिवी आ
ततंथ॥ तस्मै त इंदो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणां ६ बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वागिमा वो
हव्या चकृमा जुषध्वं॥ त आ गतावसा शंतमेनाथा नः शंयोररपो दधात ७ आहं पितॄन्सुविदत्रां अवि
त्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः। बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजंत पित्वस्त इहागमिष्ठाः ८ उपहू
ताः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु। त आ गमंतु त इह श्रुवंत्वधि ब्रुवंतु तेवंत्वस्मान् ९ आ यं
तु नः पितरः सोम्यासोग्निष्वात्ताः पथिभिर्देवयानैः। अस्मिन्यज्ञे स्वधया मदंतोधि ब्रुवंतु तेवंत्वस्मा एम
न् १० अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदः सदः सदत सुप्रणीतयः। अत्ता हवींषि प्रयतानि बर्हिष्यथा १०

शसागं कृत्वा हस्ते प्रकृत्यापसव्येनादापयेत्॥ ततोऽपसव्येनापित्र्यादि द्विजापसव्येन रेखं द्विजापाद्यमनचेणु
क्रेदत्वा। अपसव्येन स्वधास्त्विति कार्या पवित्रैः सह द्वामापयेत्। मधुवाता ऋतायते मधु क्षरंति सिंधवः। मा
ध्वीर्नः संत्वोषधीः॥१॥ मधु नक्तमुतोषसो मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता॥२॥ मधुमा
न्नो वनस्पतिर्मधुमाँ॥ अस्तु सूर्यः॥ माध्वीर्गावो भवंतु नः। मधु मधु माधिनि ठन पेत्॥ ततस्तु मास्य
इति सूक्तेन देवाद्विजमपसव्येनापित्र्यादि द्विजं च एवेत्॥ तमास्म इति तेन सूक्तैः शेषमन्त्र मास्तिकालिंकिं
पता। मिति मोक्तः स्वछंद॥ तेपि पिंडं दत्वा इष्टैः सह मुत्पात्यामितस्नु तोरघुः। ततोपसव्येनैवं पितृप्रा
स्तृणासनस्याना। अन्नति मात्रमितउच्छिष्ट समीपे पिंडपात्रनार्थं हस्तामितां चठरत्नो चठंठं ना
ख्रितां दक्षिणाग्र रेखां कुर्यात॥ तन्मध्ये णाग्निमभागे। सव्यहस्तधृतोपारिभागेन दक्षिणाग्र
स्तधृतमूलेन दर्भेण। अपहता असुरा रक्षांसि वेदिषद इति मंत्रेणा दक्षिणासंस्थां प्रादेशमात्रां
रेखां कुर्यात॥ तत्पवित्रमेषा प्रोक्षिपेत्॥ पुनस्तथैव कृतरेखातः प्रवेदिं पिंडातीयेन पत्रेणादिती

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

श्रा॰ प॰ पात्रे संस्कृत्वा पवित्रमेषां मांसल्योदकस्पर्शनं कुर्यात्॥ ततो पेहस्ताग्निप्राशितं मानां ऋकराः संतः
१६ स्वधया वर्तति॥ परापूतो निपुरो पेमं स्वाग्रेष्ठं लोकाय्य च्छराय स्मारिति मंत्रेण ज्वलदुल्मुकं प्रथम
रेखोपरिभ्रामयित्वा॥ तदुल्मुकं दक्षिणतो रेखाग्रे निदध्यात्। एवं द्वितीय रेखोपरि भ्रामयित्वा रेखा
ग्रे निदध्यात्॥ ततो ... शं कृत्वा वटपात्रे जलतिलगंधपुष्पाणि कृत्वा एकं पात्रं दक्षिणहस्ते कृत्वा
तेनैवैकेन हस्तेन तत्पात्रेण पितृतीर्थेन रेखामूले अमुकगोत्र अस्मत्पितः अमुकशर्मन् वसुरूप पा
र्वण श्राद्धपिंडस्थाने ऽवनेनिक्ष्वेति। सशेषमवनेजनं दद्यात्। ततो द्वितीयपात्रमादाय अमुकगो
त्र अस्मत्पितामह अमुकशर्मन् रुद्ररूप पार्वण श्राद्धपिंडस्थाने ऽवनेनिक्ष्वेति रेखामध्ये सशेष
म् अवनेजनं दद्यात्। ततस्तृतीयपात्रमादाय अमुकगोत्र प्रपितामह अमुकशर्मन् पार्वण श्राद्धपिं
डस्थाने ऽवनेनिक्ष्वेति रेखाग्रे सशेषम् अवनेजनं दद्यात्। एवमेव त्रिभिः पात्रैर्द्वितीयरेखायां मूलमध्याग्रे १६
ष्वमुमातामहादित्रिभ्योऽवनेजनं दद्यात्॥ ततो रेखाद्वयोपरि उपमूललवनसकृदाच्छिन्नकुशानास्तीर्य

कुर्यात्॥ ततो माधवर्जं सव्यं जानु नमयित्वा ... नाग्नौकरणशेषसहितान्नेन। पत्न्या ... पिंडमात्रा
न्पिंडान् निर्माय ... पातितवामजानुः ॐ प्रथमं मोदकातो जलसहितं पिंडमादाय ॐ अद्यामुकगोत्रास्म
त्पितः अमुकशर्मन् वसुरूप पार्वणश्राद्धे एतत्ते पिंडं स्वधा नम इति प्रथमावनेजनस्थाने पित
... दद्यात्। एवं पितामहप्रपितामहयोः रुद्रादित्यरूपयोः प्रत्येकं तत्तदवनेजनस्थाने पिंडं दद्यात्
ततो द्वितीयरेखायां मातामहादिभ्यस्त्रिभ्यो एवमेव पिंडदानं दद्यात्। ततः प्रा
... त्रपात्रे लेपभुजां ... ॐ लेपभागभुजस्तृप्यंतु इति पठित्वा॥ किंचित्
... दक्षिणाभिमुखः ... ॐ अत्र पितरो मादयध्वं यथाभागमावृषायध्वम् इति पठित्वा वामावर्तेनोदङ्मुखो
भूत्वा श्वासं नियम्य। तेनैव पथा परावर्तमानः ... ॐ अमीमदंत पितरो
यथाभागमावृषायिषत इति दक्षिणाभिमुखो जपेत्॥ ततः पूर्ववदवनेजनपात्रस्थजलैः प्रत्यवनेजनं पि

...tional Centre for the Arts

श्रा. प. १७ डोपरि दद्यात्॥ यथा॥ अवशिष्टजलयुतमवनेजनपात्रमादाय दक्षिणामुखः पातितवामजा
नुः ॐ अद्यामुकगोत्र पितः अमुकशर्मन् पार्वणश्राद्धे अत्रावनेनिक्ष्व इति प्रथमपिंडोपरि पि
त्रीर्थेन प्रत्यवनेजनं दद्यात्॥ एवमेव पितामहप्रपितामहपिंडोपरि तत्तद्वनेजनपात्रावशिष्टजलैः प्र
त्यवनेजनं दद्यात्॥ ततो नीविं विस्रंसनं कृत्वा सव्येनाचम्य अपसव्यं कृत्वा। नमो वः पितरो रसाय न
मो वः पितरः शोषाय। नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः स्वधायै नमो वः पितरो घोराय नमो वः
पितरो मन्यवे नमो वः। पितरः पितरो नमो वः इति षण्मंत्रैः प्रतिमंत्रं षट्पुटांजलीं कृत्वा गृहान्नः पि
तरो दत्त सतो वः पितरो देष्म इति पठेत्॥ एतद्वः पितरो वास इति प्रतिपिंडोपरि त्रिसूत्रं दद्यात्॥ ततः
प्रत्यवनेजनावशिष्टजलेन पिंडपात्रप्रक्षालनजलेन वा ऊर्जं वहंतीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रु
तं॥ स्वधास्थ तर्पयत मे पितॄन् इति मंत्रेण पितृतीर्थेन पिंडोपरि पितृतीर्थेन तत्तन्नाम्ना स्वधाधारां कुर्यात्
एवमेव मातामहादिपिंडोपर्यपि धारां कुर्यात्॥ ततः सव्यं कृत्वा देवताभ्य इति त्रिर्जपेत्॥ ततो ऽपसव्यं श्रा ७

कृत्वा गंधपुष्पधूपदीपनैवेद्यतांबूलानि प्रत्येकं पिंडेषु दत्वा मोक्षकारी मातामहादेः अद्यामुकगोत्राः
अस्मत्पितृपितामहप्रपितामहाः अमुकामुकशर्माणः अमुकगोत्राः मातामहप्रमातामहवृद्धप्र
मातामहाः अमुकामुकशर्माणः एतानि पिंडसंबंधिगंधादीनि युष्माकं भवंतु स्वधा इत्युत्सृजेत्। ततो
आचमनार्थं वाममपेत। सर्वेषां वा विसर्गः। ततः सव्यं कृत्वा सुप्रोक्षितमस्तु इति सकुशजलेन भूमिं
प्रोक्ष्य। शिवा आपः संतु इति सकुशजलं वैश्वदेवद्विजहस्ते दत्वा पश्चात् कृत्वा। सौमनस्यमस्तु इति पुष्पा
णि। अक्षतं चारिष्टं चास्तु इति ततानि दद्यात्॥ ततः आशीः कृपला तन्मध्ये न पवित्रादि द्विजैः मातामह
दिनकार्ये ग्रहोपरि पवित्रा आपः संतु इति सारिष्टं ततो वारिकं शापित्वा तं दद्यात्॥ ततः पूर्वाभिमुखो भू
त्वा सव्येनैव। अस्मत्कुले दाधमा पुरस्कः शांतिरस्तु पुष्टिरस्तु तुष्टिरस्तु वृद्धिरस्तु पक्षे धनमस्तु
इति प्रतिवाक्यं सकुशजलेन स्वमर्दनमभिषिंचेत्॥ ततो यस्य पितृप्रीति रमस्तु नेन मधोक्ष्य
सिंचेत्॥ द्विपदश्चतुष्पदः शांतिरस्त्विति च वदेत्॥ अत्र सर्वत्र कर्माते मोक्षितिद्विजा अस्तु॥ ततो ऽपस

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰ वि॰ १८ ओरसहिरण्यमुखोमोः [illegible] जलान्याहरन्त [illegible] गोत्र [illegible]

अपानाशिकम तप्यमक [illegible] एवमेवथ [illegible] केतामहा [illegible] मलापात्रं

रणात [illegible] संविवितिपरम्परिक्रोपारिफ्री ग्रंजलधाराधा [illegible]

प्राङ्मुखो [illegible] पूर्वा [illegible] तोरतापेनो मिवर्दत्तो [illegible]

मायाग महद्भूदे पवन्ने [illegible] स्वरनेरनिष्वस्वलभेमाहि। पाद्विता [illegible]

नाग्रताः मत्सा शिवः [illegible] तुष्यतिवि प्राशू पुः। ततोऽपसव्ये कृत्वा। [illegible]

ज्ञाः दर्भपात्रोपरि स्थापिता [illegible] धः स्थितपवित्रसहितामिपिहोपरि [illegible]

नमातायत्स्व [illegible] दिनाश्वस्तरणा [illegible] तेतरलतानः [illegible]

भ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधा [illegible] त्वेत [illegible]

त्वधोति। द्विजे तथ्यमाने [illegible] वनो [illegible] परिनिवितेत। ततो दर्भ [illegible] स्वसव्ये [illegible] राम १८

पसव्येन तानां नामगोत्रेभ्यः स्वजनसंबंधिशिष्टविशिष्टदीना ऽनाथेभ्यश्चामातापका त्रेश्वधारिनमासंधार्ती

पमानेवित प्रीसर्यमहपुत्र [illegible] तिलेकस्ये [illegible] तानाती न भोजपि [illegible] दानाऽनाथा [illegible] स्वपमश्री यात।

अथ दृष्टिपदार्थस्प [illegible] पार्वणाश्राद्धक्रमस्या [illegible] लिख्यते। यथा। सा [illegible] निमंत्रणप्रातः स्नानीपा

रिसंप्रेषणा निमंत्रित द्विजाश्रमश्रुनस्त्वनिहंतना ऽपराह्णोपक्रमद्विजा [illegible] नस्यागतप्र [illegible] राप्रहाननप्र

जनपादार्घदानाचमनाऽसनस्थापनश्राद्धदेशोपवेशनप्रसासनसमीपे दीपस्थापनकर्मपात्रकरणा

चमनप्राणायामा। गपारिस्मरणारिवंधनः। नादिवे [illegible] पुंडरीकाक्षस्मरणा। श्राद्धीयद्रव्यप्रोक्षणा॥

गायत्रीजपदेवताभ्यः इत्यादि त्रिर्जाप। प्रतिज्ञा। आसनदानार्घपात्रप्रणावाहनहस्तार्घदानपात्रसंस्त्री

करणा। तदुपरिकुशस्थापनगंधादिनाम पूजना। गंधादिदाना ऽऽचमन- [illegible] परितत [illegible] सिद्द

रीकरणा। भाजनदाना ऽग्नौकरणा। कृतशेषदानान्नपरिवेषणपात्रालंभनो ऽगुष्ठावगाहन। तिलविकिर

णाऽन्नसंकल्पा ऽपोशानदानप्रणावव्याहृति प्रर्वगायत्र्यादिजाप। विकिरासन। विकिरदान। कुशाना

गाचमनउल्लेखनं।गायत्रीमधुमतीजापः।ततः प्रश्नाः।शेषान्नाज्ञा।।पिंडदानार्थं वेदिकालेपनं।लेखा
करणं।अमुकधारणावनेजनं।पंक्तिलूनकुशास्तरणं।पिंडदानं।आचमनं।दक्षिणामुखेनाऽऽपितः इति
जपः।इत्युक्तेन स्वस्तिपठनं।पुनर्दक्षिणामुखेनामीमदंत इति जपः प्रत्यवनेजनं।।नीविविस्रंसनं।न
मो वः इति षट्पुटांजलिकरणं।।पिंडोपरिसूत्रदानं।ऊर्जकरणं।रेतयामा इति त्रिर्जापः।पिंडाघ्राणं।आच
मनं।सव्येन सकुशजलादिदानं।स्वस्तिभिषेकस्वाध्यायेन।अप्सोरकरणं।सव्येनाऽक्षय्योदकदानं।सव्ये
न स्वधावाचनं।अर्घपात्रोत्थानं।अपसव्येनादातिरणं।अपसव्येन पिंडोत्थापनं।अवघ्राणं।सव्येन देव
द्विजार्चनं।देवताभ्य इति त्रिर्जापः।संपूर्णताप्रार्थना।शार्दूलनातिलकादिकरणं।।द्विजविसर्जनात् व्रजनज
लेन द्विजवेष्टनं प्रदक्षिणाकरणं।नमस्करणं।गृहागमनो द्विजस्थापनं पत्नीपिंडप्राशनं यम न।वै राम
श्वदेवकरणमिति श्राद्धक्रमसंक्षेपः।। ।।इति मिश्रगंगारामात्मजहरिहितमतिरामकृता सर्वसंमता १०
कातीयसूत्री विरोधिनी द्विजपार्वणश्राद्धपद्धतिः समाप्ता।।अत्र मूलं कातीयसूत्रमेवात्र स्यार्थस्तु

कर्काचार्यकृतभाष्यादेववेद्यः।यत्तु सूत्राऽविरुद्धमाधिकमत्रोक्तं।तत्र तत्र लक्षणं निर्लिख्यते।तत्रादौ श्रा
द्धपूर्वदिने निरामिषमेकवारभोजनं देवलः।।निरामिषं सकृदश्नीयात् सर्वपुत्रः ...रहे।असंभवे परेद्युर्वाग्या
स्नाणांस्नात्रिमंत्रयेदिति।असंभवे परेद्युरेव निमंत्रयेदित्याश्वलायनः।।वाशब्दो व्यवस्थार्थः।।योवित्स्वके...नोद्धा
स्नाणामर्वेद्युरितरान्परेद्युरिति।तथा च मार्कंडेयः।।निमंत्रयेत पूर्वेद्युः पूर्वोक्तांस्तु द्विजोत्तमान्।अप्र
ाप्तौ तद्दिने वापि हित्वा योषितमैथुनमिति।अत्र निमंत्रणं प्रथमं पितृप्राणलणानां पश्चाद्दैविकानां
कर्तव्यं।तथा च देवलः।श्वः कर्तास्मीति निश्चित्य दाता विप्रान्निमंत्रयेत्।कृताऽपसव्यः पूर्वेद्युः पितृपूर्वं नि
मंत्रयेत।प्रचेता अपि।कृताऽपसव्यः पूर्वेद्युः पितृपूर्वं निमंत्रयेदिति।यत्तु गृह्यसूत्रभाष्ये उपवीती तन्नि
मत्वा देवतार्थं द्विजोत्तमान्।अपसव्येन पित्र्ये वतत्पंक्तिभ्योपवामुत इति।तत्सर्वपश्चात् ...पोऽस्त्रव
णाद्देवलप्रचेतसोः कर्मोपाधेयः।एतच्च पूर्वेद्युर्निमंत्रणं गृहलेपाद्युपलक्षणं।तथा च बह्वृ
चपरिशिष्टे।अत्र श्वोचारिककर्म...श्वः कर्तास्मीति जानता।स्थानोपलेपनं भूमेः कृत्वा विप्रान्निमंत्रयेदिति।

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा० प०
२१

निमंत्रणप्रकारो मत्स्यपुराणे॥ दक्षिणं जानुमालभ्य त्वं मयात्र निमंत्रितः। एवं निमंत्र्य नियमान् श्रावयेत्पैतृकान्बुधः। पैतृकान् नियमान्। अक्रोधनैः शौचपरैः सततं ब्रह्मचारिभिः। भवितव्यं भवद्भिश्च मया च श्राद्धकारिणा। इति। देवलः। ततो निमंत्रितैः सह संयता दन्तधावनादिवर्जिताः ताम्बूलादिवर्जिताः ब्रह्मचर्यादियुक्ताः स्नानसाधनमिति। स्नानसाधनं तैलोद्वर्तनं जलादिकं प्रयच्छेत्। स्नानार्थं दद्यादित्यर्थः॥ गोमूत्रेण मंडलकरणं मत्स्यपुराणे। गोमयेनोपलिप्तायां गोमूत्रेण तु मंडलम्। अक्षताभिः सपुष्पाभिस्तदभ्यर्च्यापसव्यवत्। इति। मंडलं सपुष्पाभिः अभि-अभ्यर्च्य तत्र पीठं स्थापयित्वा ब्राह्मणानुपवेशयेदिति शेषः। आसने कुशान्नारदीये कुशासनमाह देवलः॥ माध्याह्ने त्वासनान्येषां दद्याद्दर्भोपहितानि वा। दक्षिणामुखयुक्तानि पितॄणामासनानि च। दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु प्रोक्षितानि तिलैः सह। इति। एषां। विश्वेदेवानां दैवे श्राद्धे तु कुशद्वयं पित्र्ये चाप्येकैककुशमासनं प्रतिद्विजमित्यर्थः। तस्याद्येषां आसनानीति वृद्धवचनात्। पितॄणामासनानीति वृद्धवचनाद्वा। यत्र बहवो ब्राह्मणास्तत्र वैश्वदेवासनद्वयं प्रत्येकं देयं कुशेऽपि नारदीये केवलमेव कुशासनमुक्तम्। वैश्वदेवासने कुशद्वयदाने राम
२१

पैत्रे कुशत्रयमिति निष्कर्षः। द्विजानां वेगतिमाह हारीतः। निधाय कारे ... दर्भ ... सनेषु समाहितः। श्राद्धप्रेषसंयुक्तं विधानं प्रतिपादयेत्। त्वयमे ... ब्राह्मणान्प्रेक्षकं तदभिसर्पः॥ प्रसासन ... पीवेरी ... स्थापनमुक्तं मत्स्यपुराणे। एवं कृत्वैषु कासनेषु तिलतैलेन दीपकः। अविच्छिन्नार्द्धबोरेपास्ते तु रक्षोघ्नं त्र्यम्बकरिति कर्मपात्रकरणे कासायनः। कूष्माण्डमंत्रैः तत्कुर्यात्तोयाभिमंत्रणम्। अन्नानि प्रोक्षयेत्तेन तैनैवश्राद्धमाभेरिति॥ कूष्माण्डमंत्राः। यद्देवा देवहेडनमित्यादयस्त्रयः॥ तथा चतुर्दर्णाश्राद्धोपयोगित्वात्तस्यैव कर्मपात्रकरणं। प्रणीतास्थानापत्रस्य च कर्तुर्वामभागे प्रणीतावदासनोपरि पात्रं स्थापयेदिति हेमाद्रिः। आग्नेर्भारद्वाजः स्मृतेषु वमनमुक्तं कात्यायनेन। आशारम्भे ऽवसाने च पादशौचे तथार्चने। विकिरे पिंडदाने च षट्सु वामनमुक्तम् इति। आसीत्पादप्रक्षालनं मत्स्यपुराणे॥ नागं प्रोक्षितेषु शोधनं दद्देवाविप्रोक्षणं पुनरिति॥ आदेनामादिप्रयोगं यत्र यत्र कर्तव्यः। तदेतं धर्मप्रदीपे। आवाहनार्धसंकल्पपिंडदानेति लोकः। अक्षय्यमासने पाद्ये नाम गोत्रे प्रकाशयेत्। इहस्मृतिराप। आसने चार्घदाने च पिंडद

National
Centre for the Arts

श्रा० प्र० नेऽवनेजने। अमुकधनाम गोत्रा पितृपिता हे मन फीजं यते। अमुक शर्मा तिरूपान् श्राद्धं तत्पितानाम्
२१ तथा च॥ अस्मात् पितः अमुक शर्मन् अमुकगोत्र अमुकरूपेति प्रयोगक्रमः। अथ नीविबन्धनार्चनम्। पितृ
तत्परेनापि सिक्त्वमनमोवरस्यजानिकृतेतालिम ते। तत्र नीविबन्धनं मनापरे शल्य थमतो नीविबन्धनाम
तिककावायैं आधानतल्पान्नीविबन्धनं श्राद्धान्ते कर्मणि विलागतानन्तरं क्रियामकरानुपलक्षिताकृतौ
बन्धनामिति सिद्धेः। तत्र अपथ्या भारद्वाजेन प्रयोगं दर्शयन् प्रपितामहेति पाठात् वस्त्रं तत्र दक्षिण
रिदेशे तिलैः सह कुशान् पात्रजयेत्। दक्षिणा नाथा नरात्मप्रयोगेति च पात्रे जलं न व दर्भाग्र दक्षिणा
गेनाविबन्धनं च नीवीकार्या रक्षा गुरुषिद्धिः पात्रं तौ कुशैः मलावितकमीताले बोक्ता नरे न गर्भेदमि
गोत्रिकासाधनवचनेतदाभु दक्षिणा विधिना अत्र बन्धनेसदा हस्तप्रादम् नीविबन्धनस्य तत्पूता
देवपितृ मनुष्य कर्म सुलक्ष्य यो वितर यावत् उपन्यस्य नीविबन्धनं तस्य न गर्भा मदाक्षतं पते
तथा च दर्भाताद्दानापन नावीसन्ध्या प्रमानुधा स्मृता वितरणां तत्पात्र पितृतां चरेत् यावत् २२

एवं कृतो देवकर्मणि प्रमाणे नीविकपनं तथा वक्ष्यति॥ दक्षिणा ... तिरगृतिमन्त्रादि प्रणतादि
दाते प्राग्दिशा सर्वः नवतं स्पष्टोत्तरा। यतः पश्चिमाभिमुखः प्राङ्मुखमावरे ... तत्राऽऽसौ सावामे च श्री
पिता हि तिः तस्मात् देवकर्मणि प्रायो पितृकर्मणि दक्षिणोत्तरे नीविबन्धनमिति सिद्धं ... मन्त्रस्तु प्रशारोतकः॥
यथा॥ निहन्मि सर्वं यदमेध्यवद्भवेत् हताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया। रक्षांसि यक्षाः सपिशाचसङ्घा हता मया यातु
धानाश्च सर्वे॥ इति नीविबन्धनविचारः। पित्राद्यावाहनदानादौ स्वधा निवेदयत्कोहमारप्रकृतौ
पितृ म्यो निवेदनं दयास्वधाकारेणा धर्मवित् अत्र पात्रमासने वेवक्तां पितृणामे मन्त्रोति॥ धर्मप्रदीपे
पित्र्यासनादानप्रयोगेदं तथा तस्यै वनतान्ततो स्वाहा स्वधादानं न कुर्यात् प्रतीत्यनुगतिर्जना
समितितरमुत्र रामे तारा कुक्कोत्र स्वेदमासनमस्तीति प्रयोगः॥ वैश्वदेवावाहने अङ्गुष्ठे विहाय हस्तं यदाला
प्रमाह नेकर्तव्या निर्णये शहीलाउविश्वानदेवाम्समा दुपेदिति वसोः प्रशोकः॥ निर्णये हस्तमिति
शेषः। पित्राद्यावाहने तु सांगुष्ठमेव हस्तं ग्रहणा॥ पात्रपत्र यत्र हस्तग्रहणं तत्र तत्र सांगुष्ठ सनीनः॥ वैश्वदेवे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰प॰ नेऽवनेजने मंत्रं नामगोत्राणि पश्चात् ईमनुकीर्जयेत। अमुकदारे तिष्ठ ... न्नार्घ्यं तर्पयो सिद्धानि ते
२२ तथा च॥ आत्मति ... अमुकशर्मन् अमुकगोत्र अमुक प्रेतेति प्रयोगक्रमः। अथ नीविबंधनादेर्भः। पिंडपि
तृपरे नीविं ... नमो वः ... कृते नीति मंत्रं। तत्र नीविविशेषं सनो पदेशात् प्रथमतो नीविबंधनमि
ति कर्मणा चार्थे आघ्रात्वा नीविबंधनं आ...रंभेकर्म अभिलागतं। तत्र किं वा मध्ये ... तर ... लौ
बंधनमिति संदेहः। तत्रोभयथा आदर्शनात् यथालंकृता पंच ... स्येति पाणिना तः। वस्त्रं ... दक्षिणो
टिदेशे तु तिलैः सह कुशत्रयं। तर्जयेत्। हरेत्पाणो ... रणम ... एतेति ह ... व ... बंधनादि सिमा
गे नीविबंधनं। यत्र नीवी कार्या ... कृत्वोः सदा। पितृकर्मणि देवो वा दैवे ... वोद भि
गेति का ... यन वचनो ... ॥ नीविबंधनस्यालोपत्ता
देवपितृमनुष्यकर्म सु ... पयोवितरशा ... नीविबंध ... स दा ... तन्नप्ते
तथा च ... गोपने ... ॥ पितृकर्म ... गिपरी ... विकेरिता ... राम २२

(२)

एवं अतो दैवकर्मणि अप्रदक्षिणे नीविकल्पनं। तथा च स्मृतिः॥ दक्षिणा ... वहोथ ... वि ... इति। अत्र दक्षिणात दक्षि
दाने ... शीर्षः ... प्रत्यता। अतः पश्चिमाभिमुख ... आसुमावेद ... इति। तस्याः सावा मेव श्रो
त्रीति। तस्माद्दैवकर्मणि वामो पितृकर्मणि दक्षिणे नीविबंधनमिति सिद्धं। बंधनमंत्रस्तु पराशरोक्तः॥
यथा॥ निहन्मि सर्वं यदमेध्यवद्भवेत् हताश्च सर्वेऽसुरदानवा मया। यक्षांसि रक्षांसि पिशाचगुह्यकाः हता मया
यातुधानाश्च सर्वे॥ इति नीविबंधनविचारः। पित्राद्यावाहन दानादौ स्वधा निषेधउक्तो हेमाद्रिपद्धतौ।
पितृभ्यो निदिश्नेद्यास्वधाकारेण धर्मवित्। अन्यत्र आसने चैव वर्जयित्वा ध्येमेव चेति॥ धर्मप्रदीपे
पि। आसनावाहनयोरर्घे तथा तत्प्रेऽवनेजने। तत्रोस्वाहा स्वधा वा... न कुर्यात् ... इति। तेना
स्मात्पितरमुकशर्मन् अमुकगोत्र स्वेदमासनमस्त्विति प्रयोगः॥ वैश्वदेवावाहने अंगुष्ठं विहाय हस्तं गृहीत्वा
आवाहनं कर्त्तव्यं॥ निरंगुष्ठं गृहीत्वा विश्वान्देवान्समाहुपेदिति ब्रह्मांडपुराणोक्तेः॥ निरंगुष्ठं हस्तमिति
शेषः। पित्राद्यावाहने तु सांगुष्ठमेव हस्तं ग्राह्यं॥ यतो पत्र यत्र हस्तग्रहणं तत्र तत्र सांगुष्ठं ग्रहणमित्युक्तेः। वैश्वदेवे

Indira Gandhi National Centre for the Arts

श्रा॰ प॰ तानिषेधोत्क्तस्याग्निरग्निः। पित्र्यवर्गपात्रेप्रतिपात्रंपवित्रत्रयंन्यसेदेवं दैवपात्रेद्वयंद्वयोनिरधाज। तदुक्तंचतुर्वि
२३ शतिमते। द्वेद्वे शलाके देवानांतिस्रस्तिस्रस्तुपार्वणे। एकोद्दिष्टे शलाकैका श्राद्धेत्वर्वुनिक्षिपेदिति॥ यदिप
र्वं राश्राद्धे प्येकैकमेवपवित्रंस्यात्तदैकोद्दिष्टश्राद्धे एकंपवित्रमित्युक्तिर्व्यर्थास्यात्तेनसूत्रकार। स्याप्युपमेषा श
यः। श्रद्धदानं तत्रैशानकार्यं॥ एतत्प्रसंगेनपत्रपत्रंतत्रात्तानिबोधंतत्सर्वमाह। कात्यायनः॥ अर्घ्ये ऽक्षय्योदके
आपिंडदाने ऽवनेजने। तंत्रस्यतुनिवृत्तिः स्यात्स्वधावाचनि वेजपेइति॥ एवंच प्रीतिन्ययाणामेकोद्दिष्टोपवेश
ने॥ एकस्यवात्रयोपवेशनेऽर्घपात्र॰ श्रीगोत्री गोत्रीत्येव। नद्विजसंख्येयेतित्येषां। तथाचवैजवापः। त्रित्वाति
हूतांत्रीराषेवकुर्यात्सात्राशोधर्मवित्। एकस्मिन्वाबहुष्वपिब्राह्मणेषुयथाविधाति। अर्घदानप्रकारमाह
प्रचेताः॥ दत्वाहस्तेपवित्रंतुकृत्वाफलंचपादतः। पादप्रभृत्याऽऽमूर्ध्नांतंदेवानांतुप्रपूजनं॥ पारिच्याइतिमंत्रेण
हस्तेअर्घंविनिक्षिपेत्। ततोवामेनहस्तेनगृहीत्वाचमसात्क्रमात्। ॰ यदिदंनमोवदरात्तेपितृके। पि
तृतीर्थेनतत्तोयंपरधाद्द्यात्तीर्णपाणिना। अप्यार्घपात्रन्युब्जीकरणो॥ ॰ कृत्वाप्रथमपात्रन्युब्जीकरणमुक्तं॥ राम
२३